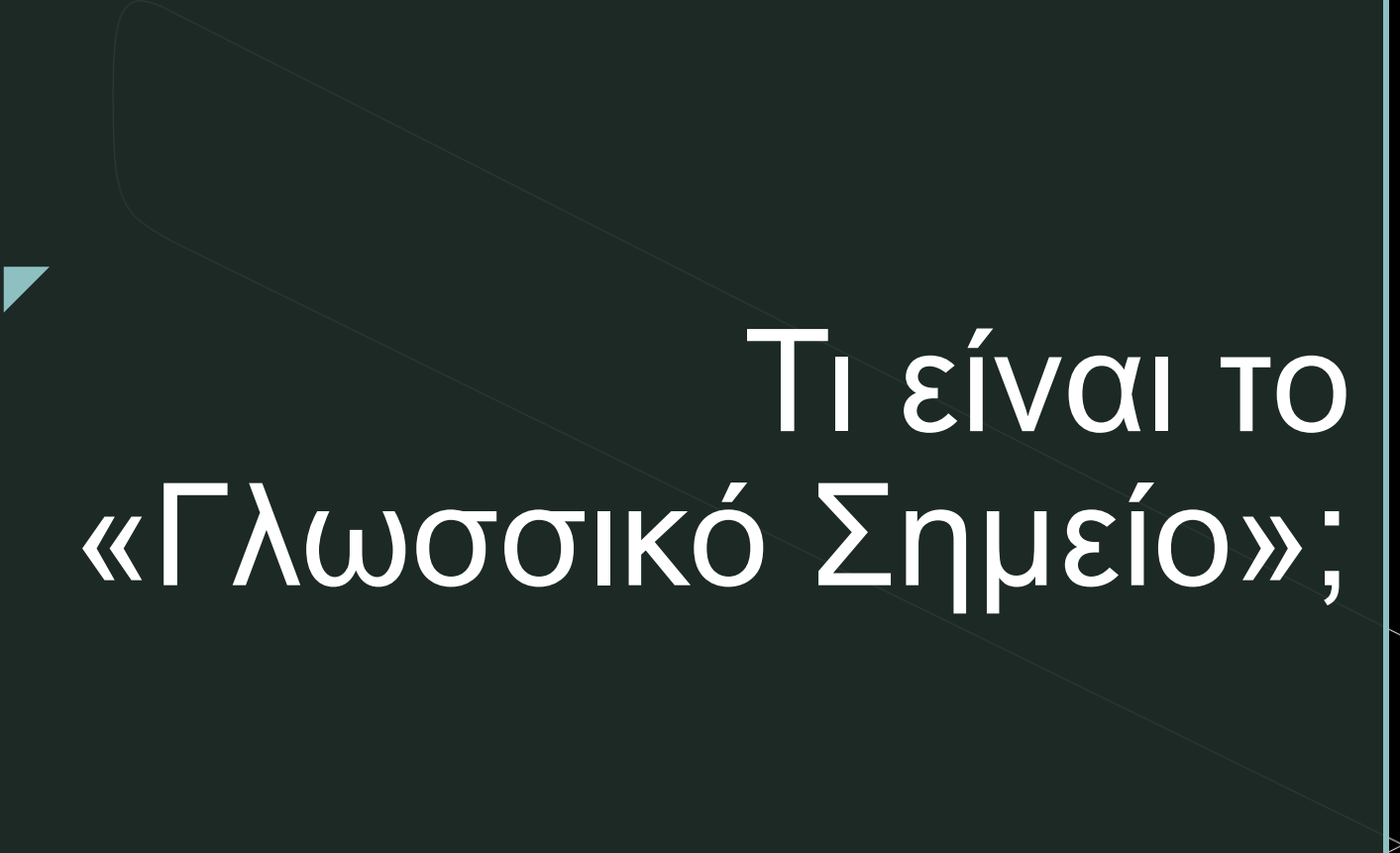
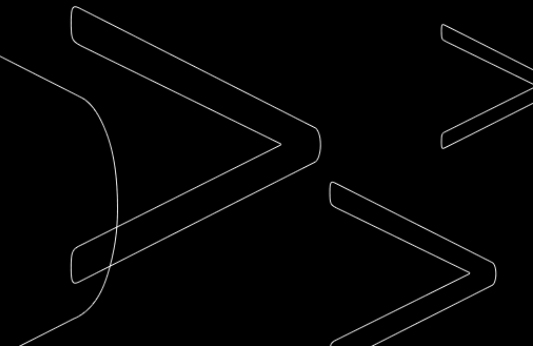

Τι είναι το «Γλωσσικό Σημείο»;

Επισκόπηση του μαθήματος

- Σύνδεση με τα προηγούμενα
- Τι είναι το γλωσσικό σημείο;
- Ποια είναι τα γνωρίσματά του;
- Τι ονομάζουμε «αξία» του γλωσσικού σημείου;
- Τι είναι οι συνταγματικές και παραδειγματικές σχέσεις;

Σύνδεση με προηγούμενα

- Στο προηγούμενο μάθημα ορίσαμε τη γλώσσα ως ένα **σχεσιακό σύστημα**.
- Σε συνεργασία με τους συμφοιτητές / τις συμφοιτήτριές σας, προσπαθήστε να εξηγήσετε τι σημαίνει αυτό.

Ορισμός του γλωσσικού σημείου

F. De Saussure

Τι είναι το γλωσσικό σημείο

- Αν η γλώσσα είναι ένα σχεσιακό σύστημα, τότε αυτή πρέπει να αποτελείται από σχέσεις που συνδέουν διαφορετικά «πράγματα».
- Ο Ferdinand de Saussure όρισε τα στοιχεία αυτά που εμπεριέχονται στη γλώσσα ως «**γλωσσικά σημεία**».
- Με άλλα λόγια, τα γλωσσικά σημεία είναι τα δομικά κομμάτια με τα οποία χτίζεται η γλώσσα.

Τι είναι το γλωσσικό σημείο;

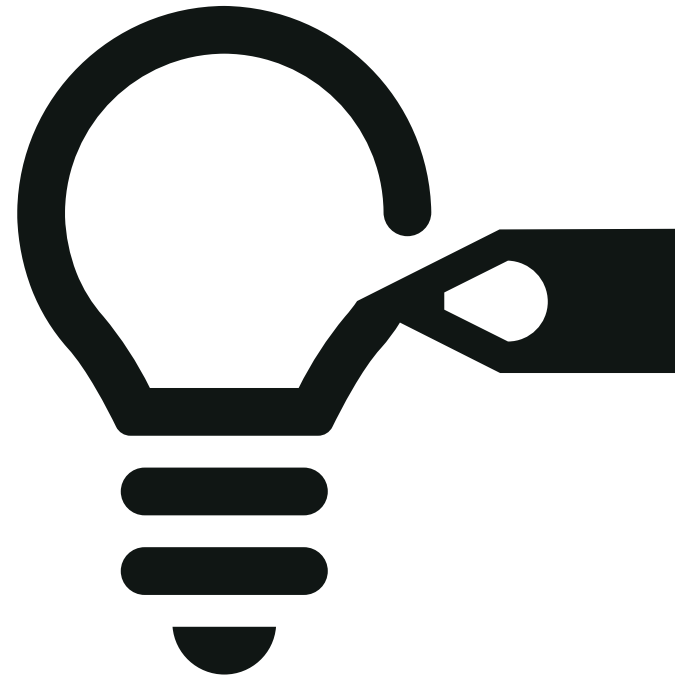
- Πώς αντιλαμβάνεστε τον όρο αυτό;
- Τι θα μπορούσαν να είναι τα γλωσσικά σημεία;

Μια προσωρινή εξήγηση

Για τους σκοπούς της
σημερινής μας διάλεξης,
θα ταυτίσουμε πρόχειρα
το «γλωσσικό σημείο» με
τη «λέξη».

(Σε μεταγενέστερη διάλεξη θα
δώσουμε έναν ακριβέστερο ορισμό)

Το γλωσσικό σημείο

Είναι μια **ψυχική οντότητα** που συνδυάζει μια «ηχητική εικόνα» με τη νοητική αναπαράσταση ενός αντικειμένου, μιας κατάστασης, μιας ενέργειας κ.α.

Έχει δύο όψεις:

- Τη νοητική αναπαράσταση (**σημαινόμενο**)
- Την «ηχητική εικόνα» (**σημαίνον**)

Σημειώνον

↑

↓

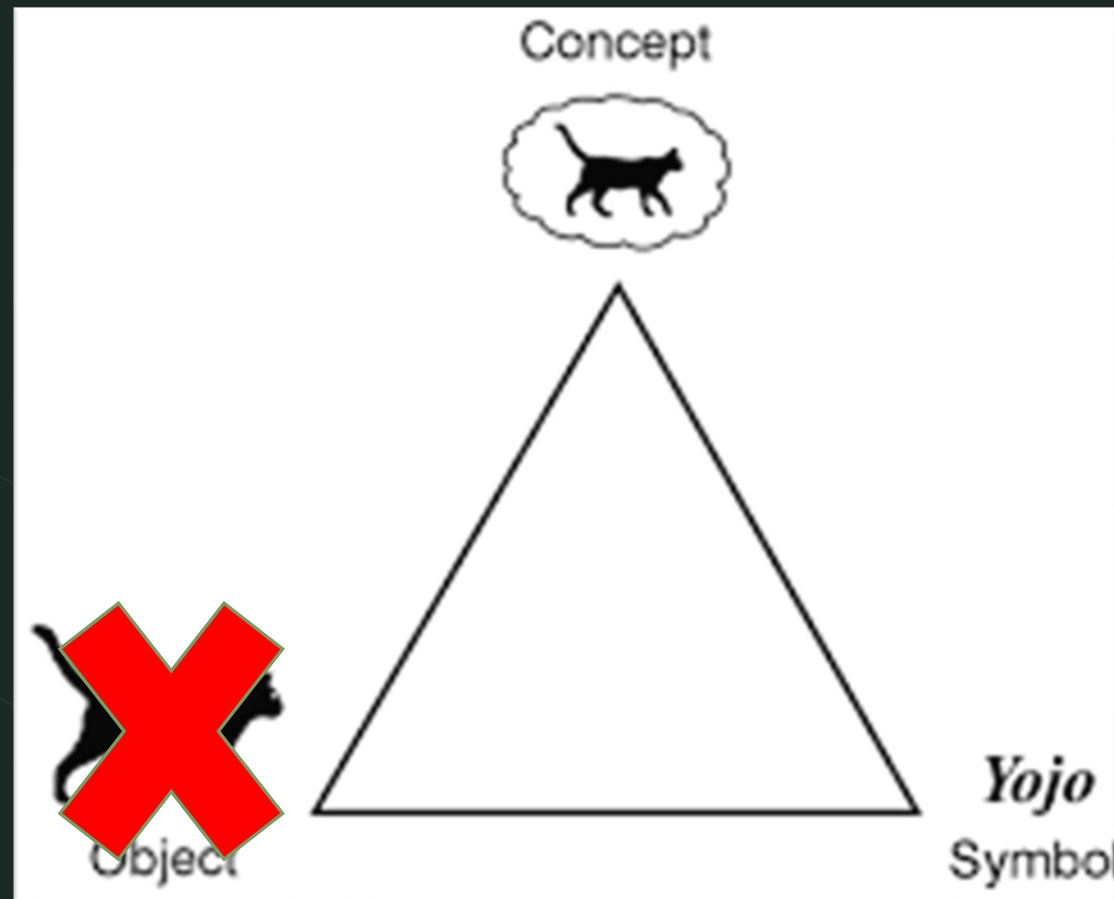
Σημειώνον

/γυρούνη/

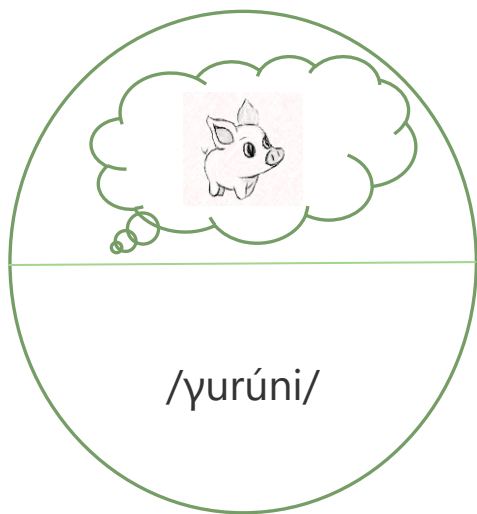

Τι δεν είναι το γλωσσικό σημείο

Το γλωσσικό σημείο ΔΕΝ συμπεριλαμβάνει αντικείμενα, καταστάσεις κ.λπ. στον πραγματικό κόσμο (αντικείμενα αναφοράς).

Γλωσσικό σημείο

Αντικείμενο αναφοράς

I'm not a referent! I'm a free pig!

Χαρακτηριστικά του γλωσσικού σημείου

Αυθαιρετο του γλωσσικού σημείου

«Το σημαίνον και το σημαινόμενο δεν συνδέονται με κάποια αιτιώδη σχέση»

Μοναδικότητα του γλωσσικού σημείου

«Κάθε γλωσσικό σημείο είναι μοναδικό στη γλώσσα»

Αυθαιρετο του γλωσσικού σημείου

«Το σημαίνον και το σημαινόμενο δεν συνδέονται με κάποια αιτιώδη σχέση»

Αυθαίρετο του γλωσσικού σημείου

- Ένας βασικός κανόνας στη γλωσσολογία είναι πως **οι δύο όψεις του γλωσσικού σημείου**, δηλαδή το σημαίνον και το σημαινόμενο, **δεν έχουν μεταξύ τους κάποια** ουσιαστική, **εξωγλωσσική σχέση**.
- Για παράδειγμα, η νοητική αναπαράσταση του βιβλίου (το σημαινόμενο «**βιβλίο**») μπορεί να συνδέεται εξ ίσου με την ηχητική εικόνα /**vin**lio/ ή την ηχητική εικόνα /**livr**/ ή την ηχητική εικόνα /**buk**/, τρία (και περισσότερα) διαφορετικά σημαίνοντα.
- Καμία ηχητική εικόνα δεν είναι πιο «κοντά» στην έννοια από άλλες.

Πώς εξηγούμε όμως...

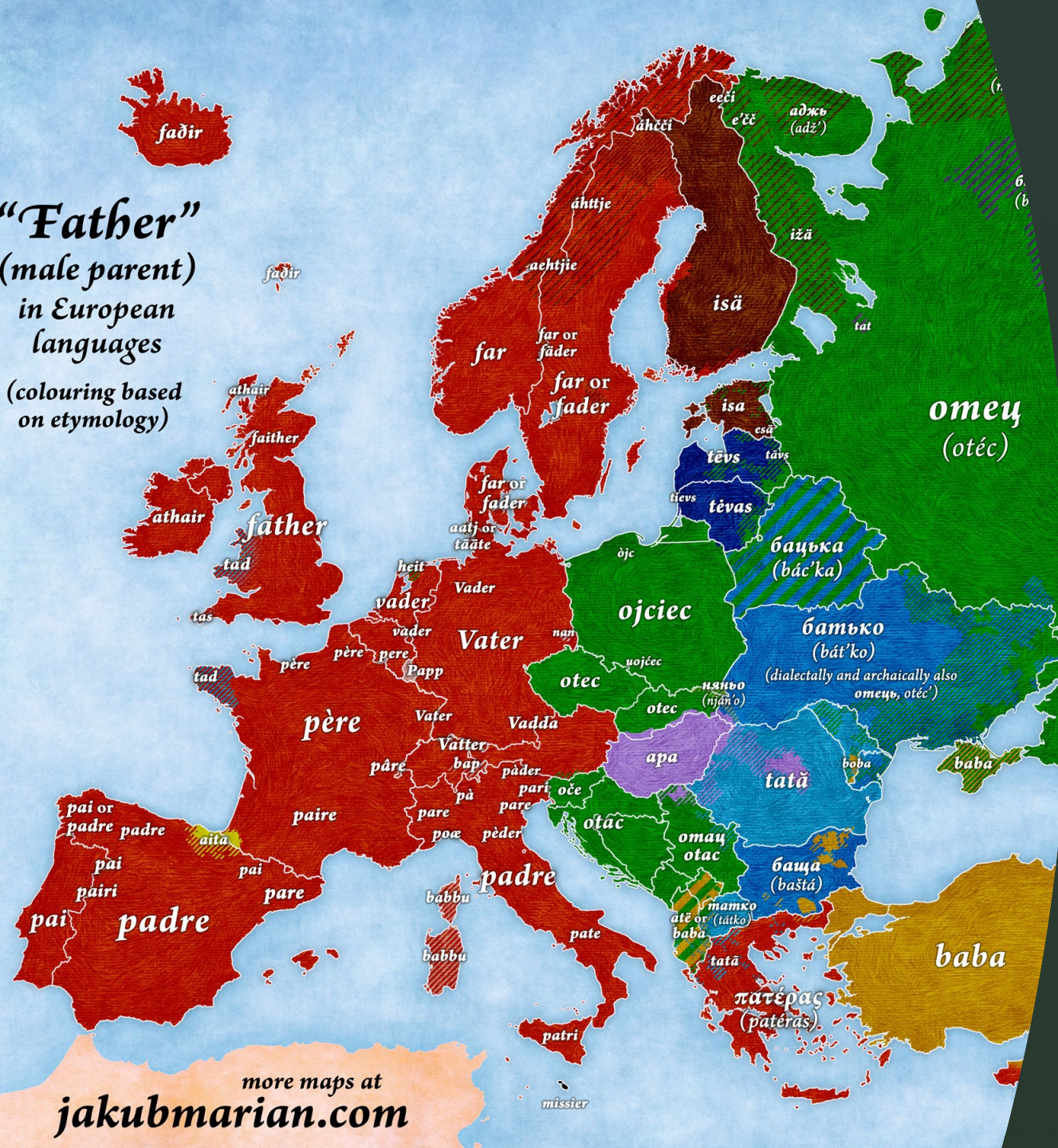
- Τις ομοιότητες μεταξύ γλωσσών (π.χ. πατέρας, father, Vater);
- Τις σύνθετες λέξεις και ετυμολογικές ερμηνείες (π.χ. καρεκλοπόδαρα);
- Την ονοματοποιία ή ηχομιμητικές λέξεις (π.χ. γαβγίζω);

“Father”

(male parent)
in European
languages

(colouring based
on etymology)

omeu
(otéc)

- Πολλές λέξεις στις Ευρωπαϊκές και Ινδικές γλώσσες καθώς και τα περσικά μοιάζουν. Αυτό συμβαίνει γιατί έχουν κοινή καταγωγή.
- Για παράδειγμα, λέξεις όπως (σανσκρι.) *pitṛ*, (περσ.) *padar*, (ισπ.) *padre*, (ΑΕ) *πατήρ*, (γερμ.) *vater* και (αγγλ.) *father* προέρχονται από την (εικαζόμενη) πρωτοινδοευρωπαϊκή ρίζα **pH₂tér-*
- Στην περίπτωση αυτή, η σχέση του σημαίνοντος με το σημανόμενο παραμένει αυθαίρετη, επειδή δεν υπάρχει κάποιος λόγος που να συνδέει τη λέξη **pH₂tér-* με την σημασία «πατέρας». Εξάλλου, άλλες οικογένειες γλωσσών σημαίνουν τη λέξη με εντελώς διαφορετικούς τρόπους (π.χ. εβρ. /aba/, αραβ. /baba/)

στρατηγός < (διαχρονικό) αρχαία
ελληνική στρατηγός^[1] < στρατός + ἄγω

στρατός < αρχαία ελληνική
στρατός < πρωτοϊνδοευρωπαϊκή
*stratos < *sterh₃-

ἄγω < πρωτοϊνδοευρωπαϊκή *h₂eg- (**ἄγω**).

Η μορφή πολλών γλωσσικών σημείων είναι δυνατόν να ερμηνευτεί ετυμολογικά. Δημιουργείται έτσι η εντύπωση πως τα σημεία αυτά δεν είναι απολύτως αυθαίρετα. Όμως αν προεκτείνουμε την ετυμολογική διαδρομή θα καταλήξουμε σε σημαίνοντα που είναι σαφώς αυθαίρετα.

IN 14 LANGUAGES

BY JAMES CHAPMAN

GAV
(RUSSIAN)

WAOUH
(FRENCH)

GUAAU
(SPANISH)

BLAF
(DUTCH)

WAN
(JAPANESE)

VOFF
(ICELANDIC)

HAM
(ROMANIAN)

BAU
(ITALIAN)

WONG
(CANTONESE)

HEV
(TURKISH)

GUK
(INDONESIAN)

CHAPMANGAMO.TUMBLR.COM

- Ορισμένα γλωσσικά σημεία είναι ηχομιμητικά (π.χ. το θρόισμα των φύλλων, ο παφλασμός των κυμάτων, το νιαούρισμα της γάτας).
- Στις περιπτώσεις αυτές η σχέση σημαίνοντος και σημαινομένου είναι κάπως λιγότερο αυθαίρετη.
- Ωστόσο η (μερική) αυθαιρεσία φαίνεται αν σκεφτούμε ότι ο ίδιος ήχος, π.χ. το γάβγισμα (ή γαύγισμα;) των σκύλων σημαίνεται με διαφορετικούς τρόπους σε διάφορες γλώσσες (αγγλ. Barking, γερμ. Bellen)

Μοναδικότητα του γλωσσικού σημείου

«Κάθε γλωσσικό σημείο είναι μοναδικό στη γλώσσα»

Μοναδικότητα του γλωσσικού σημείου

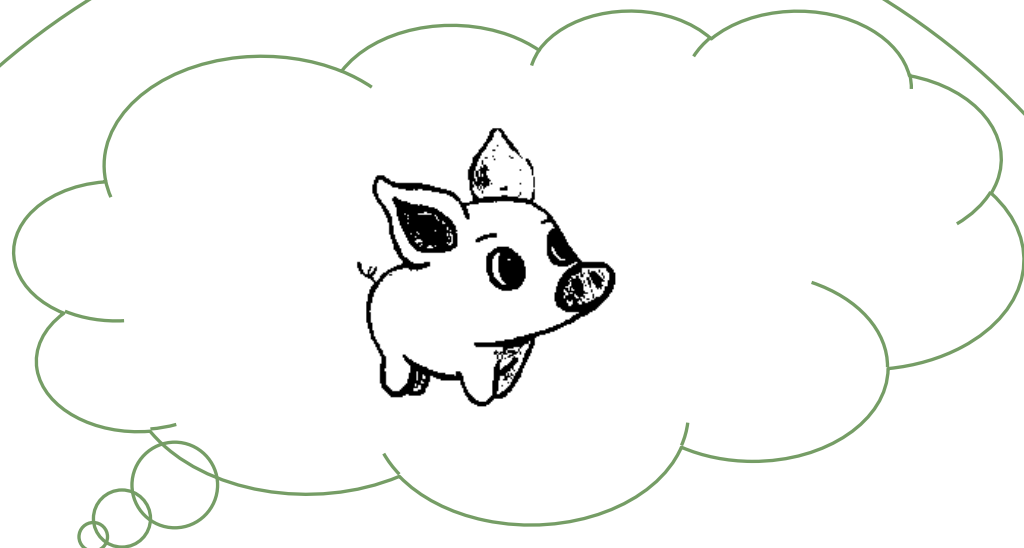
- Μια από τις σημαντικότερες επισημάνσεις που έκανε ο Ferdinand de Saussure είναι πως το κάθε γλωσσικό σημείο είναι μοναδικό, έχει μια μοναδική θέση στο σύστημα της γλώσσας.
- Θα εξετάσουμε παρακάτω τι ακριβώς σημαίνει η έννοια της μοναδικότητας.

Ποιο από τα στοιχεία
του γλωσσικού
σημείου είναι αυτό
που το καθιστά
μοναδικό;

Σημαινόμενο

Σημείον

/γυρύνι/

Μοναδικότητα του γλωσσικού σημείου

Ο όρος «μοναδικότητα του γλωσσικού σημείου» θα μπορούσε να σημαίνει:

- Ότι δεν υπάρχουν δύο λέξεις με ακριβώς ίδια μορφή (μοναδικότητα του σημαίνοντος)
- Ότι δεν υπάρχουν δύο λέξεις με ίδια σημασία (μοναδικότητα του σημαινομένου)
- Ότι δεν υπάρχουν δύο λέξεις με ακριβώς ίδια μορφή και ίδια σημασία (μοναδικότητα της σύνδεσης σημαίνοντος-σημαινομένου)

Καμία από τις τρεις αυτές ερμηνείες δεν είναι σωστή!

Λέξεις με ίδια μορφή και διαφορετική σημασία

Αν ισχυριστούμε ότι «**δεν υπάρχουν διαφορετικές λέξεις με ακριβώς ίδια μορφή**» τότε:

- α) δυσκολευόμαστε να εξηγήσουμε τα ομόηχα (φυτό/φοιτώ, έτοιμα/αίτημα) χωρίς να καταφύγουμε στην ορθογραφία. Κάτι τέτοιο παραβιάζει την αρχή της προτεραιότητας του προφορικού λόγου.
- β) παραβλέπουμε τις διαφορές στη σημασία μεταξύ όμοιων λέξεων. Θα αναγκαστούμε τότε, π.χ., να ισχυριστούμε ότι οι παρακάτω τύποι είναι η ίδια λέξη:
 - ηθικό: επίθετο που δηλώνει κάτι σύμφωνο με θεσμοθετημένους κανόνες συμπεριφοράς
 - ηθικό: ουσιαστικό που δηλώνει την ψυχολογική ετοιμότητα για δράση

Λέξεις με παρόμοια σημασία και διαφορετική μορφή

Αν ισχυριστούμε ότι «**δεν υπάρχουν διαφορετικές λέξεις με ακριβώς ίδια σημασία**» τότε αναγκαζόμαστε να εφεύρουμε σημασιολογικές διαφορές μεταξύ λέξεων που χρησιμοποιούνται παράλληλα για να δηλώσουν κάτι πολύ παρεμφερές, αν όχι ολόιδιο:

κομπιούτερ – υπολογιστής

αχλάδι – απίδι

δύο – δυο

Λέξεις με ίδια σημασία και ίδια μορφή

Αν ισχυριστούμε ότι «**δεν υπάρχουν ολόιδιες λέξεις με ακριβώς ίδια σημασία**», τότε έχουμε ταυτολογία.

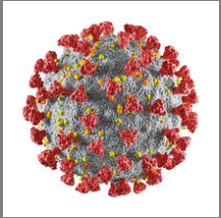
Την άποψη αυτή προβάλλει ο Μπαμπινιώτης (1980: 101), σύμφωνα με τον οποίο «δεν υπάρχουν στη γλώσσα ούτε δύο λέξεις που να συμπίπτουν απολύτως, δηλ. και στις δύο πλευρές του γλωσσικού σημείου». Κατά την άποψή του, πρόκειται για μια ιδιότητα του γλωσσικού σημείου που «δεν τονίστηκε αρκετά από τον Saussure» (ο.π.)

Η άποψη αυτή, που είναι ανάλογη του υποθετικού ισχυρισμού ότι «δεν υπάρχουν δύο πόλεις με το ίδιο όνομα στην ίδια τοποθεσία», είναι μια τετριμμένη, κενή περιεχομένου διαπίστωση.

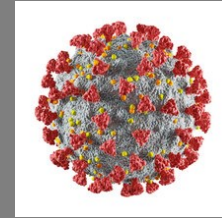
Μοναδικότητα του γλωσσικού σημείου

- Όταν λέμε ότι κάθε γλωσσικό σημείο είναι μοναδικό, δεν αναφερόμαστε ούτε στη μορφή, ούτε στη σημασία του, αλλά στο πώς χρησιμοποιείται.
- Η διαφορετικότητα αυτή λέγεται **αξία** του γλωσσικού σημείου.
- Η αξία του κάθε γλωσσικού σημείου καθορίζεται από δύο παραμέτρους:
 - Τη σχέση του με τις λέξεις που εμφανίζονται γύρω του (εν παρουσία σχέσεις)
 - Τη σχέση του με λέξεις που θα μπορούσαν να πάρουν τη θέση του (εν απουσία σχέσεις)

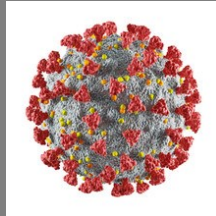
Οι λέξεις αυτές είναι ταυτόσημες;

/nósos/

/aróstia/

/asθένia/

Στα παραδείγματα αυτά
χρησιμοποιείται το Διεθνές
Φωνητικό Αλφάβητο αντί
για τη συμβατική
ορθογραφία

Κλινική λοιμωδών
αρρωστιών;
Κλινική λοιμωδών
ασθενειών;

αρρωστοφόρο;
νοσούντοφόρο;

νοσηρή ζέστη;
ασθενής ζέστη;

Στ' αλήθεια ένοιωσα τρομερά παράξενα όταν κατάλαβα ότι βρισκόμουν στην τελευταία άκρη της γης των Ηνωμένων Πολιτειών. Σ' ένα κομμάτι στεριάς όπου εκεί τέλειωναν τα εδάφη τούτης της χώρας. Απέναντί μου έβλεπα να αχνοφαίνονται τα βουνά της Κούβας. Κοντά μεσημέρι σαν έφτασα και τα μικρά δρομάκια γεμάτα από κόσμο παρ' όλη την αρρωστημένη ζέστη. Ήταν αλήθεια.

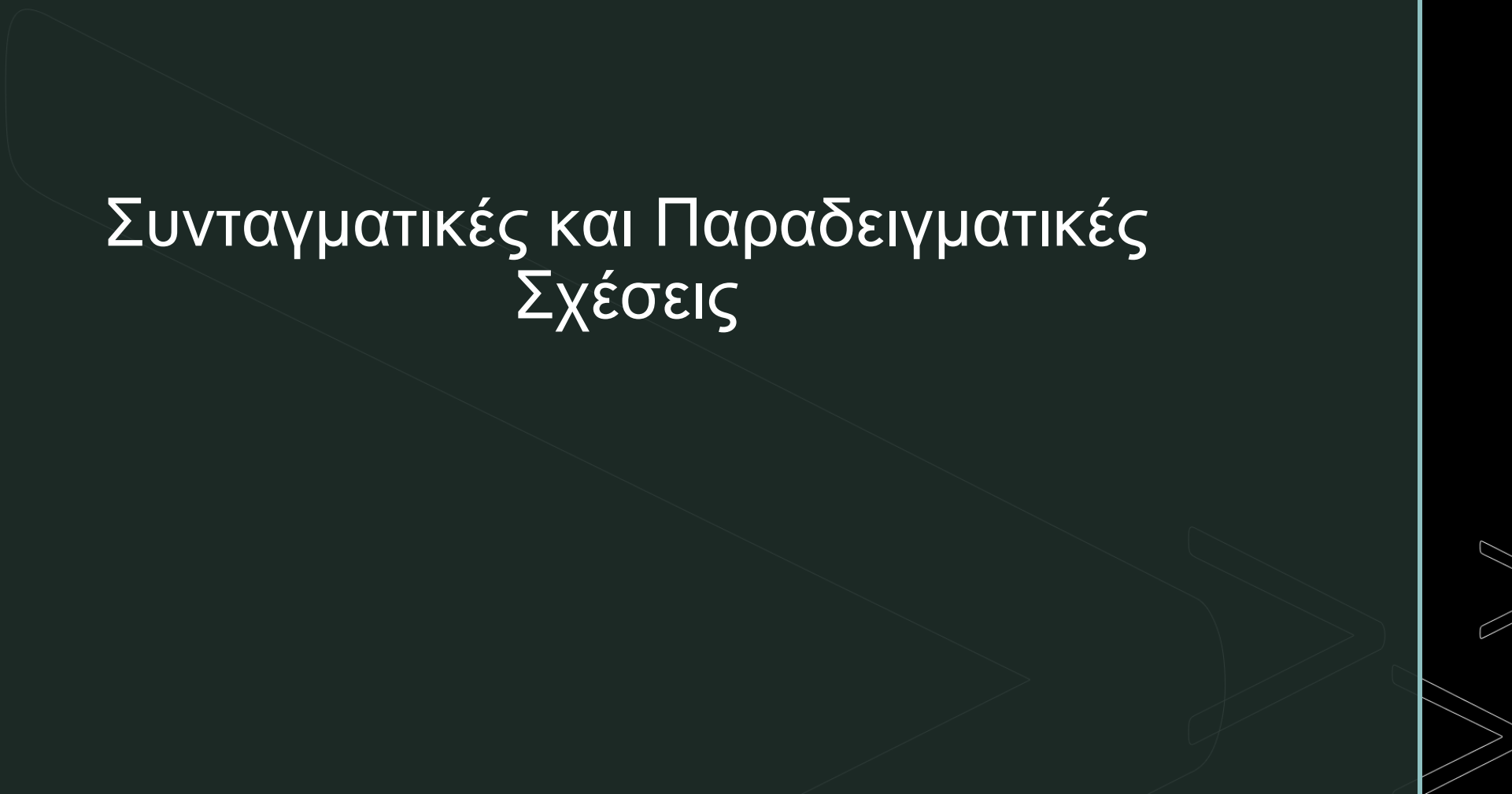

Συμπέρασμα

- Ακόμη κι όταν δυο λέξεις μοιάζουν πολύ ως προς το σημαϊνόμενό τους, έχουν διαφορετική αξία.
- Η διαφορετικότητα αυτή δεν είναι εσωτερικό χαρακτηριστικό του γλωσσικού σημείου. Προκύπτει από τις σχέσεις του με άλλες λέξεις που υπάρχουν (ή θα μπορούσαν να υπάρχουν) στο ίδιο περιβάλλον χρήσης.
- Οι σχέσεις αυτές διακρίνονται σε **συνταγματικές** και **παραδειγματικές**.

Συνταγματικές και Παραδειγματικές Σχέσεις

Συμφωνείτε ή διαφωνείτε
με το παρακάτω
απόσπασμα;

Κάθε πρόταση αποτελείται
από μία ή συνήθως
περισσότερες λέξεις. Οι λέξεις
αυτές, που μπορούμε να τις
πούμε πρόχειρα «γλωσσικά
σημεία», έχουν η καθεμία μια
σημασία. Το νόημα της
πρότασης είναι το άθροισμα
της σημασίας των λέξεων.

αγκάλιασε

Το

ντροπαλό

κορίτσι

αγόρι

όμορφο

ΤΟ

Το

κορίτσι

όμορφο

το

ντροπαλό

αγκάλιασε

αγόρι

Μπορώ με τις ίδιες λέξεις να φτιάξω πολλά νοήματα. Αυτό που δημιουργεί το νόημα είναι οι μεταξύ τους σχέσεις:

- Το ντροπαλό αγόρι αγκάλιασε το όμορφο κορίτσι (νόημα 1)
- Το όμορφο αγόρι αγκάλιασε το ντροπαλό κορίτσι (νόημα 2)
- Το όμορφο κορίτσι αγκάλιασε το ντροπαλό αγόρι (νόημα 3)
- Το ντροπαλό κορίτσι αγκάλιασε το όμορφο αγόρι (νόημα 4)

Συνταγματικές σχέσεις

- Το νόημα κάθε πρότασης καθορίζεται από τις σχέσεις μεταξύ των λέξεων που τη συναποτελούν.
- Οι σχέσεις αυτές λέγονται **συνταγματικές**.
- Εναλλακτικά, τις ονομάζουμε και «εν παρουσία» σχέσεις (in praesentia).

Παραδειγματικές σχέσεις

συνάντησε χαστούκισε
σκούνηξε κεράτωσε
κορόιδευε
Το όμορφο κορίτσι **αγκάλιασε** το ντροπαλό αγόρι
φίλησε
ερωτεύτηκε αγαπούσε
έφτυσε

Σε κάθε πρόταση,
κατασκευάζω το επιθυμητό
νόημα χρησιμοποιώντας
συγκεκριμένες λέξεις και όχι
πιθανές εναλλακτικές (π.χ.
συνώνυμες, αντίθετες,
υπώνυμες, παρεμφερείς).

Παραδειγματικές σχέσεις

- Το όμορφο κορίτσι **φίλησε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 5)
- Το όμορφο κορίτσι **ερωτεύτηκε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 6)
- Το όμορφο κορίτσι **αγαπούσε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 7)
- Το όμορφο κορίτσι **χαστούκισε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 8)
- Το όμορφο κορίτσι **αγκάλιασε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 3)
- Το όμορφο κορίτσι **έφτυσε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 9)
- Το όμορφο κορίτσι **κεράτωσε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 10)
- Το όμορφο κορίτσι **κοροΐδευε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 11)

Παραδειγματικές σχέσεις

- Σε μια πρόταση το νόημα κατασκευάζεται και από το ποια λέξη επιλέγω, από όλες όσες έχω δυνητικά στη διάθεσή μου.
- Οι σχέσεις μεταξύ των λέξεων αυτών λέγονται **παραδειγματικές**.
- Εναλλακτικά, τις λέμε και «εν απουσία» σχέσεις (in absentia)

Το όμορφο κορίτσι **φίλησε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 5)

Το όμορφο κορίτσι **ερωτεύτηκε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 6)

Το όμορφο κορίτσι **αγαπούσε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 7)

Το όμορφο κορίτσι **χαστούκισε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 8)

Το όμορφο κορίτσι **αγκάλιασε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 9)

Το όμορφο κορίτσι **έφτυσε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 10)

Το όμορφο κορίτσι **κεράτωσε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 11)

Το όμορφο κορίτσι **κορόιδευε** το ντροπαλό αγόρι (νόημα 12)

Σύνοψη

Συνταγματικές Σχέσεις

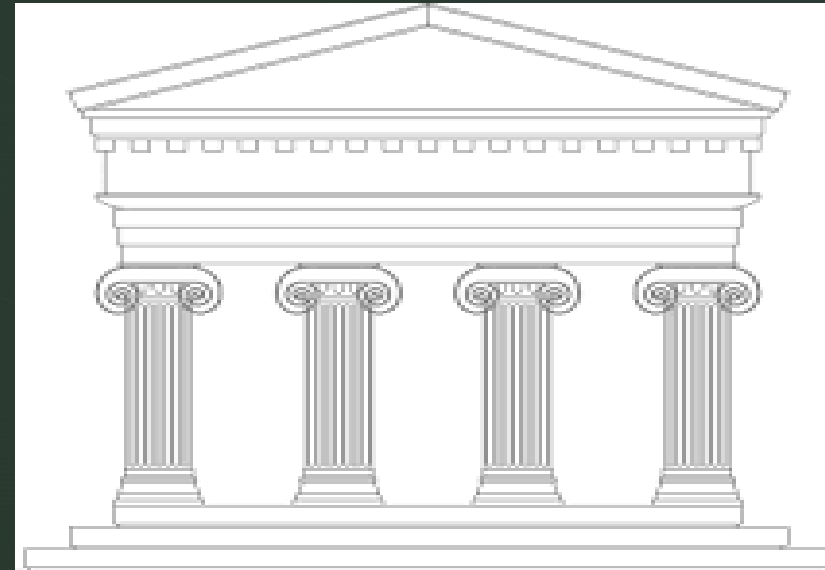
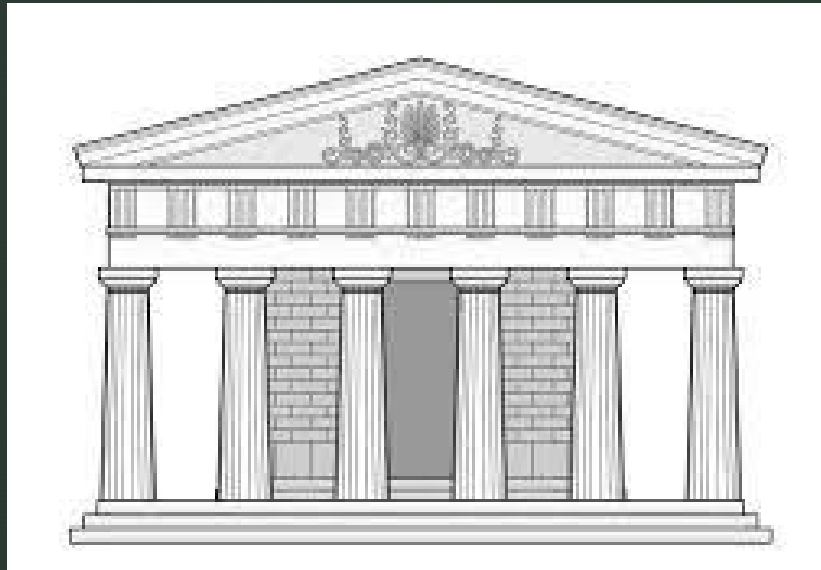
Συνταγματικές σχέσεις, ή εν παρουσία σχέσεις, είναι οι σχέσεις του γλωσσικού σημείου με όλα τα άλλα γλωσσικά σημεία με τα οποία συνεμφανίζεται.

Παραδειγματικές σχέσεις

Παραδειγματικές σχέσεις, ή εν απουσία σχέσεις, είναι οι σχέσεις του γλωσσικού σημείου με όλα τα άλλα σημεία που θα μπορούσαν δυνητικά να το αντικαταστήσουν.

Για να γίνει καλύτερα κατανοητή η διαφορά συνταγματικών και παραδειγματικών σχέσεων, ο Saussure (1916: 231 κ.ε.) αναφέρει ως παράδειγμα τους κίονες ενός αρχαίου ναού. Οι κίονες μπορούν να μελετηθούν σε σχέση με το αέτωμα που στηρίζουν (εν παρουσία σχέση), ή -αν είναι π.χ. Δωρικού ρυθμού- να εξετάσουμε τι άλλες επιλογές (π.χ. Ιωνικούς ή Κορινθιακούς) είχε ο αρχαίος αρχιτέκτονας (εν απουσία σχέση).

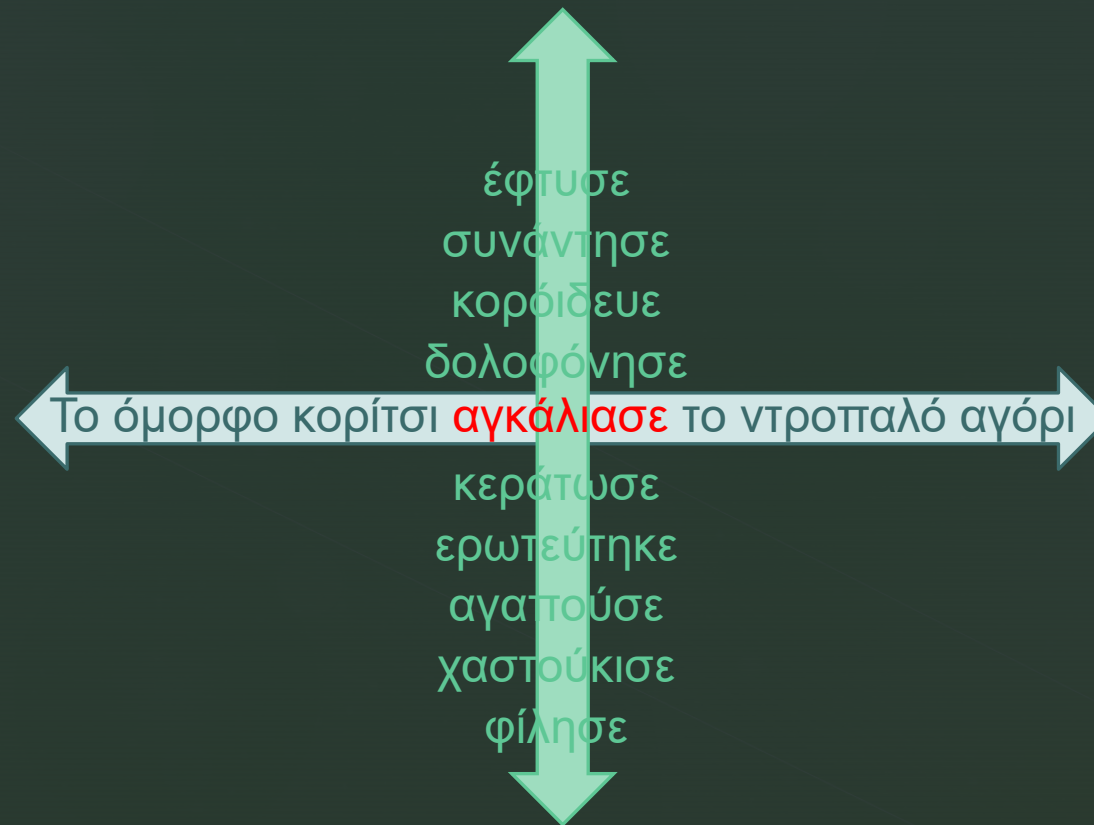
De Saussure, F. (1916/2016). *Cours de linguistique générale*. Payot.

Αξία του γλωσσικού σημείου

- Η αξία [valeur] του γλωσσικού σημείου προσδιορίζεται από το σύνολο των συνταγματικών και παραδειγματικών σχέσεων που το συνδέουν με άλλα σημεία στην ίδια γλώσσα.
- Κάθε γλωσσικό σημείο έχει μοναδική αξία. Αυτό σημαίνει πως δεν υπάρχει στην ίδια γλώσσα άλλο σημείο ταυτόσημο με εκείνο, να έχει δηλαδή την ίδια ακριβώς αξία.
- Όταν λέμε ότι δύο ή περισσότερες λέξεις (π.χ. αρρώστια, νόσος, ασθένεια) δεν είναι ταυτόσημες σε μια γλώσσα, δεν εννοούμε ότι εκφράζουν μια διαφορετική σημασία, αλλά ότι οι συνταγματικές / παραδειγματικές σχέσεις που τις προσδιορίζουν είναι διαφορετικές.

Αξία του γλωσσικού σημείου

Λέξεις-κλειδιά

- Γλωσσικό σημείο
- Σημαίνον
- Σημαινόμενο
- Αξία
- Συνταγματικές σχέσεις
- Παραδειγματικές σχέσεις
- Ταυτοσημία
- Μοναδικότητα (του γλωσσικού σημείου)
- Αυθαίρετο (του γλωσσικού σημείου)

Ανακεφαλαίωση

Ορισμός του γλωσσικού σημείου

F. De Saussure

Αυθαιρετο του γλωσσικού σημείου

«Το σημαίνει και το σημειώμενο δεν συνδέονται με κάποια αιτιώδη σχέση»

Μοναδικότητα του γλωσσικού σημείου

«Κάθε γλωσσικό σημείο είναι μοναδικό στη γλώσσα»

Συνταγματικές και Παραδειγματικές Σχέσεις

Αξία του γλωσσικού σημείου

